

Novi Zpiskii

Leto I., štey. 8.

Ljubljana.

Oktober 1922.

Dr. Drag. Lončar:

Srbska kritika slovenske politike.

(Dalje.)

III.

Srbski kritik nadaljuje: Ko je prišel polom avstro-ogrške monarhije, ki ga večina slovenskih vodij ni pričakovala in želela, se je iz „Narodnega Sveta“ sestavila prva narodna vlada za Slovenijo, v kateri so bili poleg predsednika tudi drugi člani razen dvojice — trojice avstrijski patriotje ali pa so bili vsaj nedolžni pri ustvarjanju jugoslovanskega združenja. Posledica je bila popolna nesposobnost za veliko politično koncepcijo. Usoda Slovencev je bila takrat v rokah ljubljanske vlade, ki bi bila mogla pridobiti za Jugoslavijo ona slovenska ozemlja, kar si jih je po pravici prisvajala. Ako bi ne bil slučajno prišel v Maribor major Maister, ki je bil po želji prebivalstva povišan za generala, bi bilo izgubljeno za Jugoslavijo ne samó to mesto, ampak tudi vse Slovenske gorice.

Poglejmo, kakó se je vedla narodna vlada glede Koroške, ki ima za Slovence tako velik zgodovinski pomen!

General Maister je zahteval od narodne vlade, da mu pošlje streliva za zasedenje Koroške s Celovcem; toda narodna vlada ga ni upoštevala in poveljnik za narodno brambo mu je v imenu vlade naznanil, da ne dovoljuje zasedbe Celovca, češ, da bi lahko prišlo do preliivanja krvi, a v demokratični državi nikoli ne sme teči kri. Zaman so prihajali celovški Slovenci s prošnjami, da se zasede Celovec, ker je izjavil poverjenik za prehrano, da nima za Celovčane potrebne prehrane, dasi je celovška deputacija zagotavljala, da je za tri mesece po hišah skritega živeža. Ko je poslala antanta v početku leta 1919. posebno odposlanstvo na Koroško, je njegov predsednik profesor Coolidge izjavil, da so se čudili, zakaj niso Jugoslovani zasedli niti Celovca niti Beljaka niti krajev, ki leže severno od teh dveh mest in jih sedaj zahtevajo; ker so pa smatrali, da so s tem hoteli Jugoslovani a priori izključiti te pokrajine iz svoje države, so v tem smislu napravili poročilo.

Narodna vlada je na ta način sama zaigrala Koroško, ko bi jo bila lahko dobila brez plebiscita, ker je antanta pri svojih odločbah jemala za podlago teritorialno stanje, kakor je bilo ustvarjeno ob polomu avstro-ogrske monarhije, a poleg tega je prevladovala pri antanti naklonjenost do njenih zaveznikov. Ko je pa prišel v Pariz avstrijski kancelar dr. Renner, je znal pridobiti antantne državnike zase.

Naša delegacija v Parizu ni bila srečno sestavljena. Na vsak način je moral biti v njej Pašić kot izkušen diplomat, ki uživa splošno spoštovanje in zaupanje. Najbolje bi bilo, da bi bila poleg njega še eden ali dva izkušena srbska diplomata, a Hrvati in Slovenci naj bi bili sodelovali kot tehnični svetovalci. Pašić se je udal sentimentalnosti, da sta postala člana uradne delegacije Hrvat dr. Trumbić in Slovenec dr. Žolger, proti kateremu se je izjavil dr. Vesnić. Cesar smo se bali, to se je zgodilo: naši delegaciji so metali polena pod noge Italijani, ki so si znali pridobiti veliko besedo pri antanti, dasi jim ni šla po njih vojnih uspehih. Očitani so, da niso v naši delegaciji samó zavezniki Srbi, ampak tudi Hrvati in Slovenci, ki so se najbolj ljuto borili proti antanti in za Avstrijo; zlasti so nastopali proti Žolgerju, ker je bil avstrijski minister in zaupnik cesarja Karola. Uradna udeležba Slovencev je bila samó breme za delegacijo, ki ji je vzdrževal njen položaj edino Pašić s svojim ugledom v mednarodnem svetu.

Centralna vlada v Belgradu je puščala Slovincem odločitev glede Koroške, zavezavši se, da bo slovenske zahteve smatrala za svoje.

V koroškem vprašanju je zahtevala slovenska delegacija v Parizu celó čisto nemško ozemlje. Antanta je bila ponudila naši delegaciji Koroško do Drave brez plebiscita s pogojem, da se odreče ostali Koroški, kar so pa Slovenci z ogorčenjem odklonili in zahtevali ozemlje na levem bregu Drave do Svinške planine z Beljakom in s Celovcem. Ko jim je antanta to zavrnila, so predlagali plebiscit, ki so ga dobili; toda na italijansko zahtevo je bil izključen od plebiscita Beljak in vse ozemlje južno od njega. Plebiscit naj bi se bil vršil za vse ozemlje ob enem. Ker je Pašić uvideval, da bi bili Slovenci preglasovani, je izposloval pri ameriški delegaciji, da se je plebiscitno ozemlje razdelilo na dva pasa. Antanta je puščala naši delegaciji podrobnejšo razdelitev. Slovenci so nató pridružili pasu A velikovski okraj, kjer so mnogi kraji popolnoma ponemčeni. Slovenci so računali, da bodo na ta način majorizirali Nemce v pasu A, niso pa pomislili, da je mogoče tudi narobe, kar se je potem dejanski

zgodilo: Koroška je bila po krivdi Slovencev tretjič in to definitivno izgubljena.

Slovenci so se tolažili, da dodeli antanta po analogiji Gornje Šlezije naši državi južni del Koroške, kjer so dobili Slovenci večino: toda ta analogija je napačna. Dasi je poljska narodna zavest v Gornji Šleziji sem in tja bolj razvita nego slovenska v Koroški, so vendar Poljaki računali z morebitnim porazom pri plebiscitu; zato so dosegli, da je versailleska mirovna pogodba sprejela določbo, po kateri antanta glede Gornje Šlezije ni vezana na izid plebiscita. Slovenci so si bili pa tako gotovi zmage v pasu A in so računali celó z zmago v pasu B, da so sprejeli v saint-germainski mirovni pogodbo določbo, po kateri odpade glasovanje v pasu B, ako se izreče plebiscit v pasu A za Avstrijo, ki dobi potem definitivno vse ozemlje.

Ne glede na vse to ni Koroška za vedno izgubljena za Jugoslavijo, ako dobi naša diplomacija možnost, da nastopi v pravem času, ne da bi se ji metala polena pod noge. Neopravičeno je, da slovenski časniki velikokrat napadajo francoski narod in posamezne njegove državnike, dasi so nam Francozi najboljši prijatelji, od katerih moremo najprej pričakovati pomoči.

Koroško vprašanje se deli v tri razvojne dobe: 1. ob preobratu, 2. ob pariški mirovni konferenci in 3. ob plebiscitu.

1. Ko se je ob preobratu ustanovila Narodna vlada za Slovenijo v Ljubljani, je v svoji prvi seji dne 1. novembra 1918. leta sprejela Brejčev predlog, da se zasede slovenski del Koroške, kakor hitro dobi potrebno vojaško moč. Domačega vojaštva v celoti ni bilo pri roki, ker je n. pr. slovensko-kranjski 17. polk prišel v italijansko ujetništvo, a kar ga je bilo, ni bilo disciplinirano, da je Narodna vlada v svoji seji dne 6. novembra sklenila skorajšnjo demobilizacijo.

Dolgotrajna vojna je vplivala razkrojevalno. Slovenci so odpovedali, ko se je zrahljala prejšnja vojaška disciplina, ki smo jo med vojno sami pomagali rušiti, pri tem pa nismo imeli dovolj smisla zase, ker smo dotlej vedno služili tujcu, in nismo vedeli, kaj je lastna država in kakšne dolžnosti nam nalaga. Delati toliko mesecev za Jugoslavijo, kolikor smo trpeli let za Avstrijo — tega nismo razumeli. In tako se je zgodilo, da so bili v naši službi srbski ujetniki in češki legionarji.

A kaj hočemo zahtevati od povprečnega človeka, ko ni bilo jasnega spoznanja pri voditeljih naroda! Naši Narodni vladi je ne-

dostajalo iniciative, ker se je preveč zanašala na druge. Uveljavljaj se je pretirani optimizem glede antante: živeli smo v varljivem upanju, da dobimo nasproti Nemcem samo po sebi vse, kar nam gre po narodnosti. Ta tradicija se je utrjevala na našo škodo vedno bolj. Zanimarjala se je severna meja, da rešimo zapadno. Optimizem Narodne vlade je celó dušil aktivnost drugih.¹ Kolikor je pa bilo vojaške akcije na koroški fronti, ni vladalo enotno poveljstvo in operativno vodstvo je bilo pridržano Ljubljani.²

A ne samó Ljubljana, ki je bila kot središče slovenstva poklicana v prvi vrsti, da dela zanj, tudi Zagreb, kjer je bil sedež Narodnega Vijeća, ni dosegel ničesar, ko ga je prosila naša Narodna vlada dne 14. novembra, da se zasede severna meja na Koroškem in Štajerskem po Jugoslovanom prijaznih antantinih četah, pri čemer se je določila sledeča črta: Šmohor-Beljak-Celovec-Št. Vid-Velikovec-Št. Andraž-Dravograd-Maribor-Špilje-Radgona-Sv. Gothard. Prav takó je izostala pomoč, ki jo je obljubil slovenskim članom Narodnega Vijeća oficialni zastopnik Srbije Milan Pribičević.

Zamudili smo priliko in napravili s tem usodno napako, ki je izvirala deloma iz nedostatka narodno-politične zavesti, deloma iz optimizma nasproti antanti. Slovenstvo, oziroma njegova osrednja pokrajina Kranjska nosi tragično krivdo, da v odločilnem trenutku slovenske zgodovine ni izrabila položaja.

2. Pri mirovni konferenci v Parizu³ smo glede Koroške predlagali sledečo črto: Pontabelj-Šmohor-razvodje med Dravo in Ziljo-Osojske Ture-Šenturška gora-Šentlenska gora-Svinška planina-Golica, t. j. narodnostna meja, kakor so jo označili slovenski in nemški etnografi: Jarnik (1826), Petz (1844), Hain (1846), Froelich (1849), Hermanitz (1850), Czoernig (1851, 1857), Kozler (1864) in Ficker (1869).

Tu je bilo vprašanje: prirodna ali narodnostna meja. Po C v i j i ć u imamo na Koroškem troje sukcesivnih prirodnih mej: Karavanke, Dravo in Vrbsko jezero z grebenom Osojnice (Na gorah). Najbolje je, ako se more najti takšna meja, ki zadovoljuje obe načeli: prirodno in narodnostno; kjer je pa voliti med prirodno in narodnostno mejo, tam je treba dati prednost narodnostni, ker prej

¹ General R. Maister, Prvo poglavje koroškega plebiscita. Slovenski Narod, 1922, 231.

² A. Lavrič—Zaplaz, Dopolnilne smernice k zgodovinski skici gen. Maistra glede Koroške. Slovenski Narod, 1922, 235.

³ Dr. Lambert Ehrlich, Mirovna konferenca in Jugoslavija. Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1922. Na Prevaňah, 1921.

zavlada prijateljsko razmerje med sosednima državama z neprirodni mejami, ako nimata medsebojnih narodnih zahtev, nego med državama, ki imata sicer prirodne meje, a medsebojne narodne zahteve.

Na Koroškem je prehodno, sporno ozemlje med Slovenci in Nemci. Sklicevanje na zgodovinsko pravo, ki ne računa s procesom asimilacije in se vrača v preteklost, da rekonstruira kolikor mogoče ugodno sedanost, opravičuje Cvijić takrat, ako se more z gotovostjo dokazati, da je bil kakšen narod na svojem zgodovinskem ozemlju nasilno potisnjen v manjšino; zakaj instinkt zatiranega naroda, ako ima zgodovinsko zavest, ne bo nikdar priznal takšnega stanja.⁴

Mi nismo glede Koroške predlagali prvotno nobene izmed onih treh prirodnih mej, ki jih omenja Cvijić, marveč smo šli do svoje znanstveno priznane narodnostne meje, sklicujoč se na prirodu, narodnost in zgodovino — Gosposvetsko polje. Res je pri tem dvoje: Prvič se je to ozemlje v novejšem času nasilno ponemčevalo, o čemer priča ves naš narodni boj od 1860. leta dalje;⁵ zakaj Celovec n. pr. je štel še 1857. leta 6000 Slovencev poleg 3419 Nemcev in bil nekako do 1870. leta središče slovenskega slovstva, kjer so delovali poleg drugih zlasti Anton Slomšek, Andrej Einspieler in Anton Janežič. Po nekem starem računu se v prejšnjih dobah ni umaknil slovenski živelj nemškemu v 100 letih niti za uro hoda.⁶ Dejstvo nasilnega ponemčevanja govori pri revindikaciji v našo korist. V našo škodo pa se izprevrže drugo dejstvo, da med slovenskim prebivalstvom na Koroškem ni dovolj zgodovinske zavesti ali instinkta narodnega zatiranja, kar se je pokazalo pri plebiscitu, o čemer razpravljam pozneje.

Ker nismo ob preobratu zasedli Beljaka in Celovca in se je poznejše naše zasedenje, kolikor ga je bilo, izkazalo kot slabotno, so nas Nemci potisnili na Karavanke, a ob enem so se obrnili za posredovanje na dunajsko ameriško komisijo, ki ji je načeloval prof. Coolidge, in ponudili ljubljanski deželni vladi premirje. Udeležili smo se pogajanj v Gradcu leta 1919. in priznali Mile-

⁴ Granice i sklop naše zemlje. Srpski Književni Glasnik, Beograd, 1920, I., 7. (Govori i članci, II., Beograd, 1921.) Primerjaj tudi: Dr. Jos. C. Oblak, Koroška Slovenija. V Ljubljani, 1919.

⁵ Primerjaj: Dr. Moravski (dr. Rožič), Slovenski Korotan. V Celovcu, 1919. — Carantanus, Jugoslavija in njene meje. I. Koroška. V Ljubljani, 1919.

⁶ „Stiria“, 8. avg. 1848. (Citat po Apihu, Slovenci in 1848. leto.)

so v o komisijo, ki naj bi se po avtopsiji informirala o narodnem položaju na Koroškem. Napravili smo zopet napako s tem, ker nismo pravočasno stavili pogojev, da se morajo slovenski begunci vrniti domov in se mora ozemlje, kjer naj bi se vršilo poizvedovanje, izprazniti od nemških čet. Naknadno to zahtevo so Nemci odbili. Naš zastopnik *Grafenauer* je bil optimist, a na drugi strani je bilo težko odkloniti ameriansko posredovanje, s katerim so naš bili prehiteli Nemci. *Miles* o v a komisija ni obšla Ziljske doline ter ozemlja severno od Celovca in Vrbskega jezera, zapadli sneg jo je oviral, da bi bila obiskala gorske vasi, a drugo ozemlje je bilo iz večine zasedeno po nemških četah. Po iniciativi ljubljanske deželne vlade je vlada v Belgradu ugovarjala njeni kompetentnosti in dosegla, da *Coolidge* ni izrekel arbitraže, pač pa je z njegovim soglasjem podal *Miles* amerianski delegaciji v Parizu poročilo, po katerem naj bi tvorile na Koroškem demarkacijsko črto Karavanke ter razvodje med Dravo in Mežo. To *Miles* o v o poročilo je postalo odločilno za razvoj koroškega vprašanja, ker so se nanj sklicevali Amerikanci (*Wilson*) ter bili pod njegovim vplivom tudi Angleži in Francozi. Teritorialna komisija v Parizu je mislila od začetka na Dravo kot mejo, a to ne le na Koroškem, ampak tudi na Štajerskem, kar se je potem opustilo; Slovenci te meje niso mogli sprejeti, ker bi bili morali žrtvovati tudi Kozjak, Slovenske gorice in Prekmurje.

Vrhovni svet v Parizu je po poročilu teritorialne komisije določil Karavanke za mejo (zapadni del Koroškega je spadal pod interesno območje Italijanov, a nam se je priznala Mežiška dolina z Jezerskim), ob enem se je pa sklenilo, da se dovoljuje v t. zv. celovški kotlini naknadna konzultacija, t. j. ako ljudstvo izreče željo po združenju z Jugoslavijo, imajo velesile pravico, da to upoštevajo.

Ko so Slovenci videli, da ne morejo vzdržati svoje prvotne teritorialne zahteve glede Koroške, so predlagali kompromis; Jugoslavija naj definitivno dobi ozemlje, ki je pozneje postalo znano kot pas A, a drugemu se odpove. Tega nismo dosegli, pač pa je vrhovni svet sklenil, da se v vsej celovški kotlini ob istem času vrši formalni plebiscit pod nadzorstvom mednarodne komisije peterih članov in pod upravo lokalnih oblasti. Niso bili Slovenci tisti, ki so predlagali plebiscit, nasprotno so mu načelno ugovarjali (in ž njimi naša mirovna deegacija), ker se nam je vsiljeval nasproti Avstriji, a odklanjal nasproti Italiji; toda *Wilson* se ni dal premakniti od svoje misli: plebiscit je bila namreč njegova rešitev koroškega vprašanja.

Ta odločitev vrhovnega sveta je odstranila Karavanke kot mejo in priznala spornost ozemlja, ki mu je dala ime: région de Klagenfurth (poprej bassin de Klagenfurth); ob enem se je opustila ljudska konzultacija in se je določil obvezni plebiscit. Ko nismo mogli doseči, da bi se nam bilo definitivno priznalo ozemlje poznejšega pasa A, dasi se je tudi teritorialna komisija postavila na naše stališče, smo skušali tedaj vsaj preprečiti, da bi se vršil plebiscit v vsej celovški kotlini pod upravo lokalnih, t. j. tedanjih nemških in nemškutarških oblasti. Potegovali smo se za to, da bi se uvrstila v plebiscitno ozemlje tudi Mežiška dolina z Jezerskim in Baško jezero; zakaj sicer bi bili v manjšini nasproti Nemcem. Dosegli smo toliko, da je C l e m e n c e a u na svojo roko izpustil iz mirovne pogodbe besedilo o plebiscitu na Koroškem, a glede mej je bilo Baško jezero na zahodu prisojeno Avstriji, Mežiška dolina z Jezerskim na vzhodu pa Jugoslaviji. Tu sta nam prišla na pomoč ameriški izvedenec J o h n s o n in predsednik teritorialne komisije T a r d i e u.

J o h n s o n je predlagal W i l s o n u kompromis: plebiscitno ozemlje se deli v pas A (južno in vzhodno od Vrbskega jezera z Borovljami, Pliberkom in Velikovcem) ter v pas B (severno od Vrbskega jezera s Celovcem); pas A je pod jugoslovansko, B pod avstrijsko upravo, a v treh mesecih ima prebivalstvo pravico, da se izreče za pridružitve tej ali oni državi. Vrhovni svet je nato sklenil, da se celovška kotlina deli v pas A in B, kjer se vrši ločeno plebiscit pod nadzorstvom mednarodne komisije in pod upravo lokalnih oblasti.

Slovinci so se morali prilagoditi W i l s o n o v e m u plebiscitu in dosegli vsaj razdelitev celovške kotline na pas A in B; toda zahtevali so, da se ne vrši plebiscit pod upravo tedanjih oblasti. Za ta načrt je bil pridobljen T a r d i e u. Ko bi bila morala teritorialna komisija izdelati statut za plebiscit pod tedanjo upravo, je pa predlagala, naj pride pas A pod jugoslovansko in pas B pod avstrijsko upravo; toda vrhovni svet je vztrajal pri svojem sklepu, a tudi naša delegacija se ni dala premakniti od svojega stališča, da je predpogoj plebiscita izprememba tedanjega sistema, t. j. nemške in nemškutarške uprave.

V tem času so se vršili v domovini vojaški dogodki, ki so vplivali na razvoj koroškega vprašanja: jugoslovanski vojski se je namreč posrečilo, da je zasedla Celovec, od koder se ni hotela umakniti kljub ponovni zahtevi vrhovnega sveta in samega W i l s o n a. Na drugi strani je avstrijska delegacija zagovarjala zemljepisno-prometno enoto Koroške, ki je označena po podolžnici Drave v za-

hodno-vzhodni smeri; zato je potrebna za vse to ozemlje ista uprava, a za jugoslovanske manjšine, ki bi prišle pod Avstrijo, je dana kompenzacija v nemških naselbinah na Kranjskem in Štajerskem, ki bi pripadle Jugoslaviji. Ne glede na to je pa vendar predlagala avstrijska delegacija, da se ad captandam benevolentiam prilagodi Wilsonu, plebiscit po občinah v celovški kotlini ter v kanalski, ziljski in labodniški dolini; toda vrhovni svet je novič sklenil, da vztraja pri svoji zadnji odločbi, in naročil petorici zunanjih ministrov, da stavi končne predloge glede koroškega vprašanja. Teritorialna komisija, ki je dobila plebiscit zopet v presojo, je ponovila svoj prejšnji predlog o ločeni jugoslovansko-nemški upravi, kar je tudi petorica zunanjih ministrov sprejela kljub italijanskemu ugovoru. S slovenske strani se je tedaj delalo na to, da bi bila v plebiscitnem ozemlju Baško jezero in Mežiška dolina z Jezerskim: prvo se je doseglo proti volji Italijanov, drugo ne, ker ne spada v celovško kotlino. Vrhovni svet je nató definitivno sklenil, da se celovška kotlina deli na pas A, ki bodi pod jugoslovansko upravo, in na pas B, ki naj ga upravlja Avstrija; v pasu A se vrši plebiscit tri mesece po uveljavljenju mirovne pogodbe z Avstrijo, a v pasu B tri tedne pozneje, ako se pas A izreče za Jugoslavijo.

3. Zakaj smo izgubili koroški plebiscit? Med vzroki navaja Cvijić napako, ker sta bili iz pasu A izločeni dve slovenski pokrajini (Jezersko in Mežiška dolina), a nasprotno so mu bile pridružene pokrajine severno od Drave, kjer prevladujejo Nemci in ponemčeni Slovenci.⁷ Kakor smo videli, se je naša delegacija trudila, da bi bili omenjeni slovenski pokrajini v plebiscitnem ozemlju; na drugi strani moramo pa zopet reči, da je n. pr. Mežiška dolina industrialna in da so po Rennerjevi trditvi vprav industrialni kraji v pasu A, kakor Borovlje, Pliberk in Velikovec, s svojimi socialističnimi glasovi odločili proti nam.⁸

Saint-germainška mirovna pogodba se je izpremenila v nekaterih točkah. Veleposlaniška konferenca v Parizu je namreč sklenila, da se mora odpraviti demarkacijska črta med pasoma A in B, ker je smatrala celovško kotlino kot celoto, da si sta bila po mirovni pogodbi pasu A in B posebni plebiscitni ozemlji. Ker Amerika ni poslala svojega zastopnika v plebiscitno komisijo, kar se ni ujemalo z določbo mirovne pogodbe, se je odvzela našemu delegatu (seveda

⁷ Granice i sklop naše zemlje, I, c.

⁸ Prim. Slovenec, 1920, 238.

tudi avstrijskemu) glasovalna pravica, češ, da bi bila sicer plebiscitna komisija, ki je štela štiri člane (Anglija, Francija, Italija in Jugoslavija za pas A, oziroma Avstrija za pas B) v neprijetnem položaju pri odločanju, ker se je glasovalo z večino glasov.

Ljubljanska deželna vlada je ugovarjala odpravi demarkacijske črte, poudarjajoč, da je od tega vprašanja odvisen uspeh plebiscita in s tem ugled države: nepovoljen plebiscit bi usodno vplival tudi na rešitev jadranskega vprašanja. Temu mnenju se je pridružil naš delegat C v i j i ć in opozarjal, da je pogoj uspešnemu plebiscitu v pasu A demarkacijska črta: amputacija Slovenije tudi na tej strani, kakor se to zgodi na zapadu, utegne imeti nepovoljen vpliv na hitro in pravilno konsolidiranje države. Osrednja vlada v Belgradu je po svoji delegaciji zaman ugovarjala odpravi demarkacijske črte. Tolažili so nas, da s tem ni izpremenjena določba saint-germainske mirovne pogodbe, ampak se je samó odredilo postopanje, kakó se bo dal plebiscit najbolje izvršiti; da ostaneta i nadalje v pasu A administracija in žandarmerija v naših rokah, a v pasu B v avstrijskih; da bo plebiscitna komisija preprečila vsako agitacijo, ki bi vplivala na svobodo glasovanja v pasih A in B; da je v našo korist, ako sprejmemo odločbo veleposlaniške konference v Parizu, ker s tem okrepimo moralno svoj položaj, ki ga že uživamo zaradi svojega primernege vedenja nasproti Italiji. Ljubljanska deželna vlada se je upirala in opozarjala, da ne gre verjeti antantinim obljubam in da je ljudstvo navdušeno, dokler vidi zaslombo v naši državi. Ker bi bilo kmalu prišlo do tega, da bi bila plebiscitna komisija pretrgala svoje delo in odšla, se je nató dosegel sporazum, da se je dovolil svobodni promet med obema pasoma pod določenimi pogoji, ki so se pa izkazali pri praktičnem izvajanju kot škodljivi za nas.⁹ Plebiscitna komisija je zamenjala pojem „pasa“ (zone) s pojmom „ozemlja“ (région), da so dobili tudi mnogi prebivalci pasa B volilno pravico v pasu A; suspendirala je državno nadzorstvo nad veleposestvi, ki so spadala pod agrarno reformo; dovoljile so se naknadne reklamacije en bloc itd. Končno so se vršile pri glasovanju nepravilnosti.

Vse to so zunanji vzroki, da smo izgubili koroški plebiscit. Poiskati je treba še notranje, ki so omogočali in pospeševali učinek zunanjih.

Prebivalstvo celovške kotline ni po narodnosti jasno odločeno. Poleg Slovencev in Nemcev (v pasu A jih je malo, a v pasu B več) z nemškutarji, ki so Slovenci po rojstvu, a po mišljenju naklonjeni

⁹ Dr. Gregor Rožman, Koroški plebiscit. Čas, 1921, 1.—2.

Nemcem (t. zv. deutsch-freundliche Slovenen), so tu še omahljivci, ki kolebajo sem in tja ter niso zavestno ne pri tej, ne pri oni skupini: ti tvorijo most med Slovenci in nemškutarji. Da se je mogla ustvariti takó močna plast nemškutarstva in omahljivstva na Koroškem, temu sta bili vzrok dve okolnosti.

Predvsem je pospeševala to posebnost zemljepisna lega Koroške, ki je po nad 2000 m visokem gorovju Karavank (s tremi strmimi prelazi Koren, Ljubelj, Jezersko in od 1906. leta z železnico) ločena od Kranjske, središča slovenstva. Koroški Nemci so vedno poudarjali zemljepisno in gospodarsko enoto svoje dežele ter s tem utrjevali pokrajinsko-zgodovinsko skupnost ondotnega prebivalstva. Poleg tega je prihajala zlasti z ustavno dobo do uveljavljanja politična in gospodarska moč nemštva, ki je slabila in izpodrivala slovenski živelj v politični in sodni upravi, šolstvu in cerkvi, agrikulturi in industriji, prometu in trgovini.¹⁰ Ali je potem čudo, da se je slovenski kmet, delavec, obrtnik in uradnik pred realno sedanostjo vedno bolj odtujeval svojemu rodu in jeziku, da je bledel v njem spomin zgodovinske zavesti slovenstva? Zaradi političnega in gospodarskega pritiska — pravi Cvijić — imajo koroški Slovenci strah pred Nemci, da ne morejo lahko najti zaupanja vase; dobro se pa drži duhovščina, ki se s svojim načinom življenja, ker ni bogata, ne oddaljuje od ljudstva, čigar koristi in potrebe iz dnevnega občevanja najbolj umeva; dasi se na škodo tudi med njo zajeda črv strankarske politike.¹¹

Način glasovanja pri plebiscitu bi sploh moral biti po Cvijiću drugačen: glasovalo naj bi se za narodnost in vsaki državi bi se pridružile one občine, kjer bi imela njena narodnost večino. Ako bi se bilo n. pr. na Koroškem namesto za Avstrijo ali Jugoslavijo glasovalo za Nemce ali Jugoslovane, mislijo nekateri, da bi bili mnogi Slovenci glasovali drugače: nepoučeni namreč, da pride Avstrija končno k Nemčiji, so oddali svoje glasove za avstrijsko upravo, ki so je bili vajeni.¹²

Odločitev po občinah so zahtevali Poljaki za plebiscit v Šleziji; zato so tudi nekaj ozemlja dobili, dasi so sicer pri glasovanju ostali v manjšini. Slovenci so odbili takšen način odločitve za Koroško, ker so računali s tem, da bodo Velikovec in občine južno od Celovca glasovale za Nemce ter bi bila teritorialna kontinuiteta med

¹⁰ Primerjaj: Dr. Moravski, l. c.; Carantanus, l. c.

¹¹ Koroški plebiscit. Nova Evropa, Zagreb, 1920, I., 1. (Govori i članci, II., Beograd, 1921.)

¹² Granice i sklop naše zemlje, l. c.

zgornjim Rožem in Podjunsko dolino v pasu A pretrgana, kar se je pri plebiscitu tudi zgodilo.

Upoštevanja vredna je Cvijičeva opomba glede glasovanja po narodnosti. Pri nas naj bi bila to slovenska narodnost. Zaradi zemljepisno-zgodovinskih razmer se je bila ustvarila v koroškem ljudstvu duševnost, ki ga je nagibala k stari avstrijski upravi in ga odvracala od nove jugoslovanske, zlasti še, ker ta ni bila brez napak, dasi je del pomanjkljivosti šteti na račun prehodnosti. Iz poročil slovenskih zaupnikov¹³ posnemam, da so se prebivalci pritoževali n. pr. zaradi carine na potrebščine, glede postopanja vojaštva, zaradi zamenjave denarja 1:4, glede prometa, poudarjajoč neutrpljivost Beljaka in Celovca. Nemci so uspešno agitirali z razlogom, da je Jugoslavija identična s Srbijo, ki je bojevita država; zakaj Cvijič n. pr. s ponosom poudarja, da so Srbi pravi vojni in vojaški narod, da so vedno to bili i v najtežjih turških časih ter da se junastvo in vojevanje vršita brez prenehanja že nekoliko stoletij, česar v tej meri ne more pokazati noben krščanski balkanski narod.¹⁴

Koroški plebiscit dne 10. oktobra 1920. leta smo izgubili z 41% proti 59%; nemških glasov je bilo 22.025, a naših 15.278. Po večini sta glasovala za Jugoslavijo gorenji Rož in Podjunska dolina, proti pa velikovški okraj in dolnji Rož. Na podlagi tega rezultata v pasu A je odpadlo glasovanje v pasu B in vsa celovška kotlina se je prisodila Avstriji.

(Konec prih.)

Dr. M.:

Jugosloveni, Slovani in Jugoslovani.

(Konec.)

O prednostih in slabostih federalizma in centralizma ni tukaj umestno, da bi govoril. Dotični državnopravni kompendiji nudijo vsakemu, ki se zanima, dovolj razlogov za in proti; vendar je gotovo, da gre razvoj vsepovsod v smeri, ki centralizmu ni naklonjena. Opozoril bi še mimogrede, da nam države s centralistično upravo in ustavo ne morejo biti vzorne. Vzemimo položaj do vojne! Centralistične so bile: Avstrija, Ogrska, Italija, Rusija in — last not least — Francija; kot decentralistične države pa, ki so kolebale med široko samoupravo in manjšo ali večjo federacijo, bi omenil: Nem-

¹³ Ivan Rozman, Naša bol. V Ljubljani, 1922. Uporabljal sem tudi dokumente, ki se navajajo v tem spisu.

¹⁴ Geografski i kulturni položaj Srbije. Govori i članci, II., Beograd, 1921.

čijo, Veliko Britanijo, Zedinjene države Amerike, Švico. Kdor bo iskal vzorov, mu izbira tu ne bi bila težka. Tudi dejstvo, da je bila uprava v centralističnih državah korumpirana do mozga in osovražena, ne govori za centralizem. Za nas je v ostalem vprašanje v prvi vrsti praktično: Katera državnopravna oblika nam daje možnost, da uresničimo svoje narodne in kulturne ideale?

Zgoraj sem zapisal, da je federacija ideal vseh v eni državi živečih malih narodov. Zato je bila narodno-državna federacija ideal vseh nenemških in nemadjarskih narodov v Avstro-Ogrski. In kdo si upa trditi, da bi tudi taka federirana Avstrija, če bi bila v pravem času našla sposobnega državnika, ki bi jo bil oživotvoril, morda ne bila prebolela svetovne vojne, če bi se bila sploh vanjo zaplela.¹

Centralizem bi morda res ustvaril iz Jugoslavije v imperialističnem smislu močno majhno državico. Pokopal pa bi jugoslovanstvo in zaprl vrata slovanskemu edinstvu; zakaj centralistične Jugoslavije ne bodo Bolgari nikoli priznali, ker je ne morejo priznati. Že državnopravno bi bila nemogoča ena država z Bolgari, ker praktično bi se centralistična Jugoslavija ne mogla z Bolgarijo drugače zediniti nego v dualizmu. To je državnopravna oblika, ki označuje povsod propadanje države in nikjer ne njenega začetka razen v ženitvenih monarhističnih pogodbah srednjega veka. Kakor pa gotovo brez Bolgarov ni Jugoslavije, tako je gotovo, da v centralistični Jugoslaviji nikoli ne bo Bolgarov. Da so Bolgari potrebni Jugoslaviji, da moramo stremiti, da jih dobimo zanjo, če naj ima država sploh pravico do tega imena, to je takó jasno, da te jasnosti prav nič ne moti okolnost, da od Jugoslovenov sovraženi Radić zastopa iste zahteve. Federacija je bila od nekdanj ideal vseh malih narodov, ki so bili prešibki vsak zase, federacija Jugoslovanov je bila ideal vseh naših političnih prvoboriteljev, bila je — razširjena na ves Balkan — smoter velikega srbskega demokrata Markovića. Ni izključeno, da se izkaže federacija, ki se sedaj odklanja, ne samó pri nas kot edina življenja sposobna državna oblika; zakaj do onega uniformnega gošpodarskega, kulturnega in političnega življenja na svetu, ki je logičen pogoj vsakega centralizma, je še daleč, daleč . . .

¹ Kakšni nazori vladajo pri nas glede centralizma in federalizma, ker se je lotila vprašanja neresna in nizko stoječa žurnalistika, dokazuje okolnost, da je mogel vodilen belgrajski politik kot dokaz proti federaciji navajati Avstrijo, tisto Avstrijo, ki razen nekaj fevdalno-stanovske sploh ni poznala avtonomije, v kateri se je vsaka sporna vaška malenkost, bodisi kje južno od Kotora ali vzhodno od Černovic, odločevala v zadnji instanci na Dunaju. Ljudje s takimi nazori naj dajejo in dajo temelje naši ustavi!

Ker se potegujejo pri nas za federacijo stranke, glede katerih jugoslovanstva ima marsikdo svoje pomisleke, domnevajo tudi nekateri pošteni ljudje, da mora biti, če že ne misel a priori pogrešna, vsaj njeno izvedenje samó na korist teh strank in torej konkretno škodljivo. Ali resnica ostane vedno resnica, naj jo tudi pove lažnivec, in boj za resnico, čeprav je še takó neodkritosrčen, daje borilcu kvečjemu nezaslužen moralni sijaj, ki mu pomaga kvišku na stroške lepe ideje. Sebičnost pridobi na veljavi, če se bori z mečem pravice, in uspešen boj proti njej bo še le mogoč, ko ji ne bomo pobijali tega meča s skrhamo sabljo nepriznanja in zavijanja, temveč ko ji bomo z enakim orožjem izbili ta meč iz rok in jo pokazali v njeni pravi podobi. Dokler pa ne bomo imeli proti ideji federacije in avtonomije boljšega razloga nego pristaštvo nesimpatičnih strank, bo dobro, da razmotrivamo problem brez takih pomislekov.

V oklepajih bi pri tej stvari opozoril na historično analogijo, ki pa, zdi se, slovenskih liberalcev ni prav ničesar naučila. Mislim namreč na polpretekli njih boj proti enaki in splošni volilni pravici. Tudi v tem boju je bil razlog vseh razlogov ta: Kakó naj sprejmemo tako demokratično misel, ki bo v bistvu najbolj avtokratično stranko spravila na površje? Boj se je končal kakor se drugače ni mogel končati: demokratična misel je odnesla svoje direktne nasprotnike s političnega pozorišča kakor odnese v najkrajšem času tudi svoje parazite.

To pa le mimogrede. Zakaj res je v ostalem, da se zbirajo okoli centralizma prav takó reakcionarne stranke kakor okoli federalizma. „Slovenskemu Narodu“ je nekoč ušla beseda in razodel nam je svoje misli v članku, kakó bi se vsa Jugoslavija dala lepo centralistično vladati po orožniških postajah.

Slovensko ljudstvo je neštetokrat in zelo razločno povedalo, kakšne državnopravne zahteve ima njegova velika večina. Tisti, ki je poštenih misli, se bo uklonil tej volji tudi proti svojemu boljšemu prepričanju; zakaj pogubonosna je vsaka politika, ki se hoče uveljaviti proti izraženi ljudski volji: če bomo iz Belgrada neprenehoma dekretirali skupnost na nedemokratičen način, utegnemo kedaj pozabiti, da smo prav za prav sami hoteli biti skupaj.

XI.

Te misli so bile napisane v času, ko so politična gesla izpodmaknila raznim Jugoslovenom realna tla in ko hočejo ti ljudje naše najvišje kulturne smotre uravnati po strankarskih stališčih. Ni bilo redko v zgodovini, da je tako stališče doneslo narodom nepo-

pravljivo škodo. Da se stvar pojasni, dokler ne bo prepozno, to mi je bil edini smoter. Zató sem poskušal podati podlago, na kateri bo sicer morda malo vetrovno za kakega šibkega Jugoslovena, a se bo nasprotno dobro počutil vsak Jugoslovan, naj si bo to Slovenec ali Hrvat ali Srb ali Bolgar, ki je iskrene volje in poštenih misli.

Namesto gesel sem skušal postaviti pojme, namesto praznih besed vsebino!

Kaj bi torej slepili sebe in druge! Jugoslovenstvo je nekaj, kar se ne da izvesti, česar ni in ne bode nikoli, a nam tudi, čeprav bi bilo uresničljivo, ne more nuditi ničesar, zlasti spričo velikih kulturnih možnosti, ki jih imamo.

Pozdravljamo pa Jugoslavijo! Etapa nam je in bodi na težkem potu k združitvi; zakaj poleg slovenstva poznamo sámó še slovanstvo: vse drugo nam je sredstvo.

Ali naj vendar še naslov, ko sem ga pojasnil, tudi opravičim?

Poudarjam: Slovani so prišli k nam že zdavnaj s Češkega, Sloveni pa še le zadnje dneve z juga. In kar se je rodilo pri nas kulturnega, so nam napravili prvi, celó pot do drugih in z njimi do slovanstva so nam pokazali. Zató mislim, da bi ostali Jugoslovani, a Jugoslovene pustimo, naj hodijo po potih, ki se jim zde najbolji; le Slovencem naj ne kvarijo potov do smotra in smotra samega naj jim ne zasenčujejo. Potem pojdemo vljudno mimo njih: kakor so šli naši predniki mimo Vraza s *P r e š e r n o m*, takó mi njih potomci mimo Ilesiča s *C a n k a r j e m*. Imena — simboli, ki so značilni takó po svojih kulturnih smotrih, kakor po svoji kulturni vsebini...

Politični pregled.

A. Domača politika.

Naše notranje-politično življenje se razvija že mesece v znamenju velike državne krize, ki izvira iz napačne formulacije našega državnega ustroja v vidovdanski ustavi. To krizo, iz katere se vedno svetlikajo razni nevarni plamenčki, je znatno poostril zagrebški kongres javnih delavcev in intelektualcev.

Zagrebški kongres je napravil posebno globok vtis na vodilno stranko v državi, na radikale. Radikali so izborni politični taktiki in kot taki so videli v udeležbi raznih demokratskih prvakov na zagrebškem kongresu proti sebi namerjen politični komplot, ki je bil preračunan na njihov padec. Kaj, če bi se demokratje združili na tej ali oni podlagi s Hrvati in prevzeli vladó v svoje roke sami? To nakano so hoteli radikali za vsako ceno preperečiti in spretni Pašičevi taktiki se je posrečilo najti zvezo s Pribičevićem — posledica tega sodelovanja je bila izvolitev dr. Lukinića za predsednika parlamenta.

Priznati se mora, da igrajo radikali svojo dvojno igro jako spretno. Oni so Velcsrbi in, če prodre srbsko-hegemonistično čuvstvovanje v množice, imajo

za ta primer pripravljene razne „srbske“ stranke in pa Pribičevićevo skupino med demokrati; ako pa prodre miselnost, ki jo zastopajo Hrvati, imajo v rezervi Protića.

Na hrvatsko javnost je popustljivost onih demokratov, ki so se udeležili zagrebškega kongresa, nasproti strogo centralistični Pribičevićevi skupini delovala tako neugodno, da je hrvatski blok s posebno spomenico za vselej odklonil nadaljnje pogajanje z demokrati. Državna kriza bo torej trajala dalje ter trenutne ministrske in vladne krize ne pomenjajo nikakšnega začetka splošnega ozdravljenja. Boj se bo nadaljeval, toda ne pod geslom: ali demokrat ali radikal, temveč pod geslom: ali centralizem ali avtonomija.

To novo notranje-politično geslo je bilo mogoče ugotoviti že na demokratskem kongresu, pojavilo se je na kongresu radikalne stranke in jako krepak izraz je našlo tudi v Sloveniji v razcepju slovenske demokratske stranke, od katere se je ločilo krilo „starinov“, ki gredo v volini boj za ljubljansko občino že z zahtevo po nedeljivosti Slovenije, kar nujno predpostavlja revizijo ustave. Revizionistična misel se torej v državi in v Sloveniji širi z bliskovito naglico in narašča kakor plaz, čeprav se posamezne struje med revizionisti še ločijo glede meje in stopinje, kako daleč naj sega revizija in v kateri smeri naj se razvija.

Naš vnanje-politični položaj odgovarja notranje-političnemu. Dokler država ni konsolidirana na znotraj, ne more biti močna na zunaj. Naša vnanja politika se da radi tega najbolje označiti z besedo rajnkega grofa Taffeja v avstrijski politiki: *fortwursteln!* Z Italijo ne moremo priti do rednih odnošajev, ker je tudi Italija v svoji notranjosti popolnoma razruvana in razdejana, obmejnih sporov z Rumuni in z Madjari noče biti konec, nasproti Bolgariji vlada v belgrajskih krogih prej ko slej sebična nepomirljivost, v splošnem evropskem položaju pa pada naša diplomacija iz skrajnosti v skrajnost: danes se držimo angleške roke, jutri se zatekamo v varstvo francoskih bajonetov. Vlada dela, kar hoče: parlament je preslaboten, da bi vzel vodstvo vnanje naše politike pod svojo strogo kontrolo in ji določil stalno smer.

To je tudi vzrok, da je imela naša država v velikem orientskem konfliktu jako klaverno in žalostno vlogo. Če bi bili naši vodilni možje vedeli, kaj hočejo, bi bili vendarle našli pot do Soluna...

Notranje-politični slabosti odgovarja tudi naše neurejeno finančno stanje. Zadnje tedne je začela naša vlada velikopotezno akcijo za dviganje dinarja. Ni se lotila tega ogromnega dela z resno in smotno finančno politiko, ki bi uredila naš davčni sistem, zboljšala obupne prometne razmere, nadzorovala našo vnanjo in notranjo trgovino ter spravila v ravnotežje na ta način državni proračun, pač pa se je lotila tega posla s finančno tehniko, ki stane državo silne milijone dolarjev in zlata. Zato je tudi veliko vprašanje, če bo akcija za dvig dinarja rodila trajne uspehe. Jako verjetno je, da bodo imeli od sedanje državne finančne politike nekaj koristi belgrajski trgovci, potem pa bomo zavozili zopet v stari tir...

B. Vnanja politika.

V svetovni politiki stoji danes na prvem mestu orientsko vprašanje in s tem tesno zvezano vprašanje morskih ožin pri Carigradu. Svetovno političen pomen dobiva to vprašanje iz dveh ozirov: iz njega se je rodil oster spor med Anglijo in Francijo, ki je radi zmagujočega, Turkem prijaznega stališča prisilil angleško vlado Lloyda Georga na odstop, na drugi strani pa radi energične zahteve Rusije, da hoče tudi ona pri rešitvi vprašanja glede morskih ožin sode-

lovati. Razdvojenost med Anglijo in Francijo je Francoze nagnila do večje popustljivosti nasproti Rusiji, in francosko-rusko zблиžanje je činitelj, ki lahko obrne celokupno svetovno politiko v popolnoma novo smer, kateri bo dal izid volitev v Angliji še svoj poseben značaj.

V srednjeevropskih državah pa se suče vsa politika okoli finančnih in gospodarskih vprašanj, zlasti okoli vprašanja nemške vojne odškodnine. Silen padec nemške marke, ki je po mnenju mnogih finančnikov umetno narejen, je resen opomin za francoske državne finance ter tudi za Anglijo in Ameriko. Dokler to vprašanje ne bo rešeno, bo stala vsa srednja Evropa vedno pred nevarnostjo notranjih prevratov ali pa vnanje-političnih zapletov. V zadnjem času kažejo Francozi nasproti Nemčiji nekaj več popustljivosti kot doslej, a kljub temu je pot do knčne ureditve še jako dolga.

V Avstriji ima danes vprašanje velikega mednarodnega kredita očitno vlogo. Zveza narodov je obljubila Avstriji izdatno finančno pomoč, toda pod pogojem, da Avstrija postavi svoje finance na zlato podlago. To bo za Avstrijo hud udarec, če pomislimo, da so Avstrijci živeli dolga povojna leta tako rekoč zastoj, kar se seveda ni zgodilo brez namena. Ureditev avstrijskih financ pod mednarodno kontrolo bo prvi in radi tega tudi jako poučen primer prehoda iz papirnatega gospodarstva k obnovi zlate valute, kamor stremita tudi češka in naša država.

Pred popolnoma novim položajem stojimo v Italiji. Tam preti fašizem prevzeti v državnem življenju glavno vlogo, nihče pa jasno ne ve, kaj ta pokret prav za prav namerava. Naši politiki bodo morali novo gibanje v Italiji zasledovati z največjo pozornostjo, da se izognemo nevarnim zapletom. I. P.

Socialni pregled.

Kulturno delo „Zveze švicarskih konsumnih društev“.

Morda ni še v nobeni državi organizirano delavstvo tako nazorno pokazalo, da mu beseda kultura ni le votel pojem, ampak da jej zna dati tudi tehtno vsebino, kakor delavstvo, ki je organizirano v „Zvezi švicarskih konsumnih društev“. Sledeč socialno-vzgojnim načelom svojega velikega rojaka, pedagoga Pestalozzija, je v duhu njegovih naukov zgradilo na zadržni podlagi nasebino, imenovano „Freidorf“, v bližini Basela. Za nasebino je izdala „Zveza“ posebna navodila, ki jih imenuje „Leitsätze und Erziehungsprinzipien“, in v katerih poudarja, da hoče uveljaviti v nasebini Pestalozzijevo socialno-vzgojna načela. V teh navodilih so sledeča izvajanja:

Pestalozzi je zasidral svoje socialno-vzgojno delo v družino kot naravno stanico družabnega razvoja. V družini se razvija npravstveno družabno razmerje med močjem in ženo, očetom in materjo, starši in otroki, brati in sestrami. Iz podrine družine — elementarne družbe — prehaja dobri ali zli duh na najbližjo soseščino in dalje na večji okoliš, na vas. Velika mesta niso tako prikladna za npravstveno povzdigo ljudstva kakor manjše nasebine. Zato je treba pospeševati decentralizacijo mas, z decentralizacijo pride tudi poglobitev duhovnega življenja. — Prvcstorno središče družine je stanovanje. Če hočemo pospeševati zdravo družinsko življenje, mu moramo postaviti najprej zdrave materialne temelje in ti temelji naj bodo vprav stanovanja, ki so tako rekoč telo elementarne družbe, družine.

Čim revnejša je družina, tem večji del svojih dohodkov mora izdati za stanovanje. Čim več otrok je v družini, tem težje dobi stanovanje, tem višjo stanarino zahteva gospodar, tem slabjša stanovanja jim odkazuje, tem večja nevarnost preti deci na zdravju. V razdobju od 1777.—1888. leta se je povišalo v Baselu število hiš za 141%, a število prebivalstva za 364%! Da se delavstvo izogne nevarnostim, ki prihajajo iz stanovanjskih vojašnic, da se osvobodi zasužrjenju, ki mu preti po prenapolnjenih, zatohlih stanovanjih, zato mora iz lastne moči ustvarjati naselbine, ki mu bodo dale priliko, da ostane telesno krepko in duševno napreduje.

Tako približno se glase navodila, ki jih je dala „Zveza“ svojim članom, kojih je pozvala na ustanovitev naselbine „Freidorf“. Pokazala jim je tudi pot in jim je dejala: „Zveza“ ima 360.000 članov; ako prištedi vsak član dnevno le 10 centimov, imamo v 20 letih 443 in pol milijonov frankov na razpolago, in s to vsoto si ustvarimo najboljše pogoje za zdravo družinsko življenje.

Kakor že omenjeno, ima „Freidorf“ zadržno podlago. Vsak član naselbinske zadruga mora imeti delež v najnižjem znesku 100 frankov. Glavni delež in kapitalu za naselbino je dala „Zveza“ in si je zato pridržala pravico kontrole. Brez privoljenja „Zveze“ je tudi izprememba pravil nemogoča. Zadrugarji so večinoma nastavljeni „Zveze“, ki je na ta način rešila tudi stanovanjsko vprašanje svojih uslužbencev, a hkratu je hotela rešiti tudi problem, ki tiči v besedah „delavstvo in kultura“ in dati s tem vzpodbudo za enake naprave ostalemu delavstvu.

Leta 1920. so pričeli graditi na površini 85.000 m² novo vas, ki jo danes napolnjuje že lepo in veselo življenje. Vas ima 150 stanovanj za 600 prebivalcev. Vse hiše so obrnjene proti jugovzhodu in stoje sredi vrtov. Načelo pri zgradbi hiš je bilo: dobro stanovanje ni luksuz glede na zdrav zarod: rajši manj veselice, zabav in društev, kjer posameznik lahko miselno zapravi po 100 frankov in še več, a nima nobene koristi od tega. Tako obsega tudi najpreprostejše stanovanje delavca v tvornici za čevlje 2—3 spalnice, družinsko sobo, jedilnico, kuhinjo, verando, kopalnico, električno napravo za kuhanje in ogrevanje vode, klet, ki je opremljena deloma kot domača delavnica. Vsa naselbina ima štiri tipe hiš, različne po udobnosti; toda med tipi ni onega nasprotstva, ki ga najdemo v mestih med vlažnim, prenapolnjenim, le iz enega prostora obstoječim stanovanjem in med razkošno vilo. Vsak naselbenik je le najemnik, zemljišče in poslopja so last za druge. Ako se preseli naselbenik v drug kraj, ga ne veže hiša. Ako umre, postane lahko njegova žena zadružnik. Najemanje posojil na poslopja, prodaja hiš, prenapolnjenje stanovanj s podnajemniki je prepovedano. Najemnina za najbolj preprosto hišo znaša na leto 850 frankov (gradbeni stroški 35.640 frankov), a za najboljše pripravljeno 1600 frankov. Vsaka družina brez izjeme ima pred hišo vrt za cvetlice, za hišo vrt za zelenjavo, hlev za perutnino, kunce itd. Površina vrtov se giblje med 200 in 600 m². V vsej naselbini je le ena gostilna in sicer v „Zadržnem domu“ in nekaj skromnih trgovin. Tako so zavarovani moški pred pijančevanjem, žene pred vabljuvostjo razkošnih izložb.

Takšno je zunanje lice naselbine. Za notranje življenje so iniciatorji naselbine vedno sledili načelom svojega učitelja in mojstra Pestalozzija.

Upoštevač najpoglavitejše njegovo načelo, da sta družina in stanovanje prvi in najbolj znameniti vzgojni središči, so nastavili najemnino tako nizko, da ni prisiljena mati in žena iskati zaslužka, ampak da posveti vso svojo skrb in vse svoje moči deci in domači hiši. Na vrtu in v hiši ima dovolj dela. Za njeno

vzgojo k pravilnemu pojmovanju svojih dolžnosti kot mati skrbi posebna ženska skupina, ki prireja različna predavanja in priobčuje v listu te naselbine „Dorizeitung“ članke, ki govore o negi, prehrani, vzgoji dece. „Dorizeitung“ — to je združeno ljudsko glasilo — ima v vsaki številki odmerjeno eno stran za vprašanja, ki se tičejo naselbine same. Seveda pa zastoj iščeš v tem listu poročil o „senzacionalnih“ filmih, kriminalnih procesih, umorih itd. — Poleg domačega vrta je za deco v predšolski dobi pripravljen obširen travnik sredi vasi kot igrišče, zabavališče in shajališče vse dece.

Posebna pozornost je posvečena v naselbini šoli. Zunanja organizacija šole je seveda enaka oni, ki jo imajo vse javne šole v baselskem kantonu. V ostalem je pa izvedena organizacija šole, torej ves pouk, tako, da objema razvoj izobrazbe in vzgoje vse duševne, npravstvene in telesne sile otrokove, upoštevajoč pri tem zopet glavna načela Pestalozzijsve pedagogike: izoblikovanje individualnih sil posredca, širok in globok nazorni pouk, napredovanje po stopnjah, ohranitev ravnovesja v duševnih zmožnostih, vzgoja k iskreni ljubezni do bližnjega na podlagi vere, k življenski solidarnosti v družini in občini. Šola je v najtesnejši zvezi z domom in vso naselbino.

Razen učitelja po poklicu skrbe za udejstvovanje teh načel še vzgojna komisija, starši, predvsem pa matere in dekleta, organizirane v tako zvani „Gertrud-gruppe“. (Ime te skupine je zopet spomin na Pestalozzija — „Wie Gertrud ihre Kinder lehrt.“) Ta skupina žen in deklet se zbira vsak torek, „da goji smisel za materinstvo in ljubezen“. Iz te skupine prihajajo izvežbane voditeljice žen in voditeljice večernih sestankov dece in mladine. Na teh sestankih hočejo doseči s petjem, godbo, deklamacijami v neprisljeni domači obliki, da se poglobi pri mladih smisel za skupnost in se utrjuje vzgojno delo šole.

Kolikor največ mogoče se vrši pouk pod milim nebom, prirejajo se skupna potovanja, otroške predstave, pravljčni večeri; mladina ima svojo knjižnico. Otroke uvajajo tudi v socialno delo. Večji otroci tvorijo namreč posebne skupine, ki nastopijo, kadar ima kaka družina več dela, n. pr. spravljanje kuriva, na jesen večje zaloge živil itd. Ti otroci pobirajo tudi vsak teden prispevke vsakega zadržarja po 10 centimov, ki se nalagajo v naselbeniško hranilnico. Tako se seznanjajo otroci v praktičnem delu z načelom štedljivosti.

Naselbina „Freidorf“ je brez cerkve. Otroci vsakega veroizpovedanja obiskujejo verski pouk in verske vaje izven vasi.

A tudi vzgoje odrastlih ne zanemarjajo v naselbini. Vsako družino, ki se priseli, pouči stavbna komisija, da mora skrbeti za snago in red v hiši, za pravilno obdelovanje vrta. S tem so odrastli prisiljeni, da posvečajo del svojega časa telesnemu delu. Izučen vrtnar je na razpolago vsem družinam kot svetovalec. Po devetih zvečer in vso nedeljo je strogo prepovedano delo, ki povzroča hrup. Posebna komisija pomaga gospodinjam pri nakupu kuriva, sadja, živil itd. Zaupniki po trgovinah skrbe za to, da plačuje vsaka družina redno svoje nakupe. Majhen odstotek dividende, ki jo razdeljujejo trgovine, se uporabi za skupno zavarovanje zadržarjev ob smrti. Izredno živahna je agitacija za štedenje, umetnost, ki je marsikateri mestni prebivalec ne razume, zlasti neporočen.

V naselbini se zvesto izpolnjuje geslo „vsi za enega, eden za vse“. Vsak naselbenik se zaveže, da daje del svojega prostega časa brezplačno v službo skupnosti tako, da ni treba za vsako novo delo nastavljeni uradnika in plačevati odškodnine. Poleg prostovoljnih gasilcev ima naselbina prostovoljno moško skupino, ki opravlja službo stražnikov. Zdravstvena komisija ima tri sanitetne po-

staje in večje število žen in deklet, ki tiho opravljajo vsa dela, kadar zboli v kaki družini gospodinja.

Vzporedno z „Gertrudgruppe“ deluje skupina mož kot svetovalec in vodnik doraščajoči moški mladini. Dva člana te skupine upravljata javno knjižnico in čitalnico; v čitalnico oddajajo vsi naselbeniki brezplačno časopise in revije, na katere so naročeni.

Posebna komisija skrbi za lepo, dostojno zabavo. Osnovala je pevski zbor in orkester, vzdržuje gledališče, kjer se vrste kinematografske predstave in igre diletantov. Središče vse zabave tvori „Zadružni dom“, kjer so trgovine, gostilna, dasi nikogar ne silijo, da bi pil, občinska posvetovalnica, čitalnica, knjižnica, sobe za prenočišča, telovadnica itd.

Načrt za notranjo ureditev naselbine je izdelal B. Jaeggi, ki je od leta 1900. dalje organizator „Zveze švicarskih konsumnih zadrug“.

„Zveza“ je pokazala z ustanovitvijo naselbinne „Freidorf“, kaj je prav za prav bistvo delavskih konsumnih zadrug in njih delokroga. Pri nas se ponašajo konsumne zadruge najraje z visokimi številkami letnega prometa in z veliko gesto dele vsakoletne večje ali manjše dividende in dobro plačujejo svoje ravnatelje in upravne svetnike; toda na vzgojo zadržnikov, na pravilno uporabo skupnega dobička se ne misli.

Pri opisu „Freidorfa“ se zdi človeku, da vstajajo pred njim uresničene utopije velikih socialnih reformatorjev in iskreno želi, da bi se ustanovitev enakih naselbin, zgrajenih na tako čvrstih temeljih in zasledujoč tako lep smoter, širila povsod, kjer teče proletarci pod težo današnje lažnive civilizacije in kulture.

Štebi Alojzija.

Izenačevalne blagajne.

Že dlje časa se pojavlja gibanje, ki gre za tem, da zagotovi očetom mnogih otrok, zaposlenim v privatnih podjetjih, višjo mezdo kakor jo prejemale neozženjeni. Najbolj uvaževanja vreden pomislek pri tem gibanju je bil, da bo podjetnik rajši sprejemal neozženjeno in mlajše delavstvo, a zavračal družinske očete. Ta problem so premagali industrialci kovinske stroke v Grenoblu s tem, da so ustanovili tako zvane „izenačevalne blagajne“. Po številu zaposlenega delavstva vplačuje vsak podjetnik določen znesek; število poročenega delavstva je pri določitvi tega zneska brezpomembno. S tem načinom plačevanja višjih mezd poročenim odpade podjetnikov interes po tem, da bi dajal prednost neozženjenim.

Leta 1918. je bila na Francoskem le ena taka blagajna, do junija 1921. jih je bilo že 51. Blagajna za Pariz in okolico je izplačala v dobi od marca do junija leta 1920. nad 39.000 družinam z 62.000 otroki 4.115.014 frankov mezdnih doklad za družine. Tekstilni industrialci v Normandiji imajo svojo blagajno „baisse patronale de sursalaire familiale“ s sedežem v Rouenu. Iz te blagajne dobivajo družine z 1 otrokom letno 120 frankov, z dvema otrokoma 300, s tremi otroki 540, s štirimi 840, s petimi 1140 in z osmimi 2040 frankov. Mezdnio doklado izplačujejo le za zakonske in legitimirane otroke. Ako starši trajno zanemarjajo svojo dečo, izgube doklado.

Francoskemu parlamentu je sedaj predložen zakonski načrt, ki določa oblikatorično obveznost vseh podjetnikov, da pristopijo k izenačevalnim blagajnam.

A. Š.

Obligatorično bolniško zavarovanje za učiteljstvo.

Kanton Schwyz je izdal v decembru lanskega leta naredbo, ki nalaga učiteljstvu obvezno dolžnost, da se morajo zavarovati za obolelost pri eni izmed priznanih bolniških blagajen svojega kantona. Polovico zavarovalnine plačuje učitelj sam, polovico občina.

A. Š.

Kulturni pregled.

Zgodovinska razstava slovenskega slikarstva.

„Narodna galerija“ je priredila meseca septembra t. l. v Ljubljani razstavo del slovenskih slikarjev, počenši z Fr. Gladičem in Jamškom, ki sta živela v prvi polovici 17. stoletja, nekako do 1880. leta, t. j. do Ogrina in Franketa. Razstava je bila velik moment v zgodovini slovenske upodabljače umetnosti ter vseslovenski kulturni dogodek; kajti zbrana so bila dela iz vse, sedaj razkosane slovenske zemlje, poleg del Goričana Ant. Cebeja tudi dela Korošca Pernharta. Bilo je razstavljenih okoli 300 slik dvainštiridesetih znanih umetnikov ter kakih trideseterih naših slikarjev neznanega imena, vse to v devetih oddelkih. Za razstave je bilo sproženo vprašanje, kaj spada v slovensko slikarstvo. Če je umetnost kakega naroda tista, ki jo je ustvarila skupnost, ki jo vežejo znaki rase, jezik, običaji in tradicija, je slovensko slikarstvo vse ono, kar je na slikarskem polju producirala slovenska narodna skupnost. Med slovensko slikarstvo je šteti vse proizvode slikarjev slovenskega pokolenja, ki so ustvarjali doma in tudi onih, ki so ustvarjali v tujini, pa niso izgubili duševnega stika z našo kulturno skupnostjo, naposled tudi proizvode onih umetnikov, ki so živeli pri nas, dasi niso bili rojeni Slovenci, a so se v naši narodni skupnosti vtopili ter so izgubili zveze s svojim narodom. Nacionalna ni nobena umetnost zato, ker namenoma hoče biti nacionalna, ampak zato in v toliko, v kolikor je individualna glede umetnikove osebe, ki kot pripadnik narodne skupnosti, če hoče ali noče, mora ustvarjati v smislu narodne skupnosti, če ustvarja po svoje in ne posnema brezspolno in mehanično tujih vzorcev. Trditve, da je n. pr. prvi slovenski slikar Matevž Langus, ker se je kot tovariš Prešernov in Čopov prvi zavedal kulturnega slovenstva, torej ne more imeti podlage. Po tej logiki bi bila Langusova slika treh Benmassijevih učerk iz leta 1828. slovensko delo kat' eksohen zato, ker so kostumi slikani v belo-modro-rdečih barvah, dočim je gotovo bolj slovenska Mencingerjeva „Brezmadežna“, ker je polna občutja, privelega iz globin Mencingerjeve mladeniške duše. Upodabljača umetnost v zapadni Evropi in seyeda tudi pri nas — in morda še zlasti pri nas — je pa bila do francoske revolucije v veliko ožjem stiku z ljudstvom kot je v modernem času, ker je ustvarjala za ljudsko maso in to predvsem cerkvena umetnost. Zlasti cerkvena umetnost je ponarodela, prešla je v v kri in mozeg ljudskim plastem ter so nje dela postala duševna last ljudskih množic. V tem smislu je naša stara umetnost brez dvoma v resnici in docela slovenska.

Slovenska upodabljača umetnost je poleg tega tisto kulturno polje, kjer se je naš življenjski uveljavljal z najmanjšimi ovirami; v slovstvu pred tremi stoletji ne bi bil mogel ustvariti slovenski talent oblikovno dovršenih del, ker ni bil še toliko izgubljen naš jezik, vrhu tega pa so prevladovali med našimi izobraženci

tuji jeziki. V upodablajoči umetnosti ni bilo za slovenskega umetnika nobenih ovir glede sredstev za izraz. Slovenci smo stali z Italijo in z Nemčiji v najtesnejši zvezi, ki je vplivala brezdvomno na naše umetnostno ustvarjanje oplojujoče. Za časa baroka je jezuitski red dajal veliko vzpodbudo umetnosti v vseh zapadnih deželah; znan je izrek Gregorja XIII.: „Zidanje je prav toliko koristno kakor delitev miloščine“. Barok je pod vplivom religiozne vzpodbude poklical v evropski umetnostni krog Francoze, Špance, Nizozemce, v baroku smo tudi Slovenci ustvarili, če ne svojega umetnostnega tipa, pa vendar umetnine, ki nosijo naš znak, tako da lahko rečemo, da se je v dobi baroka razmaknilo slovensko slikarstvo do jasnih kontur in absolutne estetične višine.

Zgodovinska razstava slovenskega slikarstva seveda ni podala popolnega pregleda našega slikarstva. Staro slovensko slikarstvo se je razvijalo na teritoriju kot ga zavzema dandanes približno Belgija, torej na vse večji površini nego jo ima sedanja politična Slovenija. Ker je bil Dunaj takrat naš politični in upravni centrum, kjer so pozneje živeli in delovali tudi naši znanstveniki, moramo brezpogojno šteti tudi tiste naše slikarje, ki so ustvarjali in umrli na Dunaju, med slovensko slikarstvo. Na razstavi so manjkala dela naših ljudij, ki so jih ustvarili v Italiji, Avstriji in Nemčiji, n. pr. dela slovenskih Schiavonov, Franceta Kavčiča, Lindarja, Kavperca, Majorja, Krakerja in drugih; znameniti L. Janša je bil zastopar le z dvema deloma v sepiji. Manjkalo je slik z Goriškega in s Primorja, Koroškega, Prekmurja in tudi Štajerska ni bila izčrpana; vendar pa je bilo zastopano vse nekdanje sklenjeno slovensko ozemlje. Prevladovala so dela Fr. Jelovška (1700—1763) iz Mengša, Valent. Mencingerja (1702—1759) iz Bohinja, Antona Cebeja (umrl leta 1774.) iz Goriške, najbrž iz Ajdovščine, Fortunata Berganta (1720—1769), ki je živel v Ljubljani. Ti štirje stebri slovenskega slikarstva iz baroka, oziroma iz rokokoja so se šolali v Italiji, Bergant gotovo tudi na Francoskem, zajemali pa so iz ljudske duše ter so zasnovali tradicijo za poznejša pokolenja. Njih številna dela, zlasti dela plodovitega Mencingerja, so se vtisnila z altarjev v ljudsko dušo. Preko Langusa (1792—1855) v dobi nežnega čuvstvenega bidermajerstva, da Janeza Wolfa (1829—1884) ter bratov Šubičev gre tradicija slovenskega slikarstva v organični zvezi. Globino in širino njegovo pa je treba še le odkriti. Fines koroškega Slovenca Marka Pernharta (1820—1870), ki je reprezentiral na razstavi le s 3 pokrajinami Koroško ter je bilo njegovo prvotno ime baje Pirnat, gotovo še ne poznamo dovolj. Pernhartovo dovršeno krajinarstvo vseobsežnih razgledov visokih Alp bi zaslužilo posebnih študij. Slovensko slikarstvo v preteklosti je dokaz starosti in evropskega našega kulture, ki je glede na slovensko maloštevilnost priča moči in latentnih sil slovenstva.

Zgodovinska razstava slovenskega slikarstva ni imela namena podajati teoretičnega historicizma. Pokazala je živo umetnostno silo, ki deluje iz stoletij v prihodnost. Vplivala bo gotovo tudi na naš umetniški razvoj, ki mu je dala veljavno in dostojno ozadje, katerega se naša umetnostna sedanost ni zavedala. Ne le, da je občinstvo zainteresirala za umetnost v obče in da je občinstvo, ki lažje razume stara objektivnejša dela nego moderne umetnine, približala umetnostnemu spoznanju, bo imela za posledico tudi poglobitev našega umetnostnega ustvarjanja. Nova umetnost le bolj reproducira vtise, če tudi včasih z veliko intenziteto, toda ne harmonizira in ne proporcionira jih. Stara umetnost pa je predvsem uveljavljala osnovna načela harmonije in ravnovesja, artistske kakovosti, ki jih pogreša sedanja doba, ker so tuje tudi sedanjemu razrvanemu in razdivjanemu duhu časa. Naravni razvoj bi utegnil privedi do sinteze obeh načel.

Če zgodovinska razstava pripomore pri nas do te sinteze, ki bi bila mati še veliko večje popolnosti v umetnosti nego so jo zrla pretekla stoletja, potem doseže poleg velikega slovenskega narodnega in kulturnega pomena tudi največji umetnostni uspeh, ki ga je smela pričakovati.

Dr. Jos. Regali.

Nova Škola.

Časopis za socialni in kulturni život škole i učitelja. Vlasnik i urednik Kamenko Milošević, učitelj. Sarajevo. 1922. Cena posamezni številki 3 Din, letna naročnina 32 Din.

To je novi pedagoški časopis v cirilici in latinici, ki hoče podirati staro vzgojo in metodo, da ju nadomesti z novo na „naprednih podlagah učiteljske dolžnosti in s potenciranjem učiteljskih pravic do socialne enakosti z vsemi družbenimi sloji“.

V čem naj bi bila nova vzgoja, oziroma nov tip učiteljstva, o tem razpravlja učitelj Mil. R. Majstorović v članku „Učitelj bodočnosti“, kjer govori o učiteljevem razmerju nasproti domovini, državi in verstvu.

Glede prvega razmerja pravi pisatelj, da za učitelja bodočnosti ne vsebuje popolne resnice ni kozmopolitizem ni nacionalizem. Vsako veliko narodno gibanje (politično, literarno, znanstveno, versko) služi tudi ostalemu svetu. Noben narod se ne more izolirati od drugih. Narod je v istem razmerju nasproti človečanstvu kakor posameznik nasproti narodu. Posameznik ima svoje posebne znake, a narod svoj značaj in svojo duševnost; za posameznika je narod nekakšna notranja svojina, a tudi v človeštvu se mora priznati narod. Bodoči učitelj ne sme biti niti brezbarvni kozmopolit niti narodni šovinist, marveč se bo ravnal po etičnem načelu: „Ljubi vse narode kakor svoj lastni narod!“

V razmerju do države bo učitelj bodočnosti za pravno-nacionalno državo proti policijski državi ter bo zagovarjal parlamentarizem z neomejeno glasovalno pravico za oba spola, vse narodnosti in vsa verstva. Kontroliranje parlamentarnih zastopnikov in ministrov bodi tudi sodno. Glede izpremembe državne oblike, odprave vojaške obveznosti odločaj referendum. Svoboda tiska, lokalna samouprava, šolska dolžnost od 6. do 14. leta, internatsko življenje v ljudskih šolah, stalnost in neodgovornost sodništva — to so glavne zahteve demokratičnega učiteljstva.

Glede verstva mora biti učitelju bodočnosti jasno, da še ni ustvarjena veda, ki bi obsegala vse človeško znanje, to je absolutno resnico; zato še ne more veda zamenjati verstva, kakor bi hoteli intelektualci.

Prava religija je takšno razmerje nasproti brezkončnosti, ki je v soglasju z razumom in ljudskim znanjem. Bodoči učitelj bo pojmoval religijo evolucionistično, ker verstvo se poraja, propada in umira. Religija, ki ne živi, je fosilija in potrebuje reformacije.

Vse prave in čiste religije so nosile v sebi zarodke enakosti med ljudmi, le degenerirane religije se drže načela neenakosti. Ljudska aktivnost se vzbuja po čuvstvovanju, razumu in sugestiji, ali po enem izmed teh treh faktorjev. Pri verski degeneraciji sta čuvstvovanje in razum oslABLJENA na škodo sugestiji. Pri vseh verstvih so se pojavljali nasilneži, ki so sugerirali ono, kar jim je bilo potrebno, da se nastopali kot posredovalci med brezkončnim bitjem in ljudmi. Pri vseh ver-

stvih je duhovščina ustanovila neenakost in evangelij se ne sme razlagati po razumu.

Tudi krščanstvo se je zelo pokvarilo, n. pr. s svojim naukom o ustvarjenju pred 6000 leti, o evharistiji, brezmadežnosti Marije, Trojici, podedovanem grehu, učlovečenju itd. Religija mora biti razumna; brez nagrade se mora vršiti višja volja. Glavni vzmet religije je popolna enakost. Svetovna vojna in stalna revolucija v Rusiji sta dokaza našega strašnega brezverstva in neenakosti. Religija bodočega učitelja se bo označevala po soglasju postopanja z razumom, ki je ljudem lasten, rušila bo praznoverje in sugerirala samo takšna načela, ki zavračajo vsako nasilje. Bodoči učitelj ne bo pripadal nobeni specialni religiji, niti krščanski, ker kljub razliki imajo vse religije ista načela, ampak bo postopal z drugimi tako kakor bi želel, da drugi postopajo z njim, t. j. množil bo v sebi ljubezen in zmanjševal strast...

Po tem članku spoznamo smer novega časopisa, ki je spretno urejevan in navaja med svojimi sotrudniki n. pr. Čorovića, Divca, Koraća, Prodanovića, Radosavljevića (New-York), Slijepčevića, Stajića, Šantića, Ševića. **Dr. L.**

Še enkrat kulturni dokument.

Na poročilo v 7. številki „Novih Zapiskov“ pod naslovom „Kulturni dokument“ se nam piše, da je bil Br. Nušić poveril prevod Cankarjevih Hlapcev, Kralja na Betajnovi, Pohujšanja v dolini šentflorijanski in Jakoba Rude hrvaškemu književniku Milanu Beriću, ki pa doslej še ni ničesar prevedel.

Dvoje obletnic.

Letos praznujemo 60. letnico Slomškove in 50. letnico Gajeve smrti.

Anton Martin Slomšek (1800—1862) je bil narodni buditelj Koroškega in Štajerskega ter prvi vzgojitelj slovenskega naroda. Njegova „Blaže in Nežica“ praznujeta letos 80. letnico svojega rojstva. V Slomšku imamo svojega Pestalozzija. Njegovo ime je po okolnostih časa in ljudi postalo nekakšno bojno geslo slovenskega učiteljstva. Ali je to utemeljeno? Ali ne bi mogel biti Slomšek simbol vsega našega vzgojiteljstva ne glede na strankarsko pripadnost v njegovi stanovsko-strokovni organizaciji? Ako hočemo pravilno ceniti n. pr. Trubarja, ga moramo presojati kot protestanta, ker sta njegovo pisateljevanje in protestantstvo v vzročni zvezi med seboj; enako moramo Slomška pojmovati kot katoliškega duhovnika, ker je tudi pri njem katoličanstvo v vzročni zvezi z njegovim vzgojnim delovanjem. Kar bi hvalili pri enem, ne bi smeli grajati pri drugem: oba sta zajemala iz verskega temelja, v tem je bila njihova moč in veličina, ki je rodila trajne sadove...

Dr. Ljudevit Gaj (1809—1872) je bil oče ilirstva, ki ni le vplivalo na preporod Hrvatov, ampak tudi Slovencev: naša sedanja pisava in narodna zavest mnogih naših mož sta bili posledici tega gibanja. A ne samo literarno-kulturno, tudi politično ni bilo ilirstvo brez vpliva na Slovence. Jugoslovanski program, t. j. politična zveza Slovencev s Hrvati in Srbi, ki so jo 1848. leta oznanjali nekateri naši možje, je odmev ilirskega gibanja, ki je vprav v tem letu viharno stopalo na dan...

Dr. L.

Nekrologa.

Umrla sta v zadnjem času dva slovenska zgodovinarja: dr. Jos. Gruden in Fr. Komatar.

Dr. Jos. Gruden (14. II. 1869—1. X. 1922) je pisatelj „Zgodovine slovenskega naroda“, ki jo je dovršil do dobe našega preroda. V njej je zbrana množina gradiva, dejstev; kot duhovnik se je zlasti bavil s cerkvenimi razmerami v naših pokrajinah, o katerih je izdal poseben spis. Posegal je tudi v vprašanje o početkih slovenske književnosti, kjer se je pa motil v svojih izsledkih. Bil je sourednik „Carniole“. Gruden je bil marljiv in miren delavec, čigar prezgodnja smrt obžalujemo, ker smo izgubili ž njim prvega sistematičnega pisatelja svoje zgodovine v domačem jeziku.

Fr. Komatar (13. IV. 1875—28. VI. 1922) se je ukvarjal glavno z arhivalnimi študijami in s spisovanjem zgodovinskih šolskih knjig. Bil je tudi urednik znanstvenega časopisa „Mitteilungen des Musealvereines für Krain“. Umrj je v najboljših letih, dasi bi tega po njegovi orjaški postavi ne bili pričakovali. Postal je žrtev vojne.

Dr. L.

Pro domo.

Glede ocen in poročil o „Političnem življenju Slovencev“ podajam nekaj ugotovitev.

Spis ima informativen značaj, ker dejstva registrira, a jih ne analizira. V tem smislu je sintetičen. Ne opisuje dalje dogodkov političnega življenja, ampak v prvi vrsti njegove ideje, oziroma nositelje teh idej (osebnosti, stranke, struje, publicistiko in žurnalistiko), ne da bi se podrobno spuščal v njih postanek. Končno omenja vsa glavna gibanja, tudi politično jugoslovanstvo v smislu srbstva, a ugovarjati bi se dalo, da ni vedno dovolj sorazmernosti. Spis spada po svojem postanku in svoji sestavi v rubriko, ki ji pravijo Nemci: Grundriß ali Leitfaden.

„Politično življenje Slovencev“ prinaša ob enem gradivo, česar nekatere ocene, oziroma poročila sploh ne omenjajo. To gradivo ni popolno, zlasti za dobo svetovne vojne, dasi je storjen začetek. Izpuščeno je n. pr. nastopanje Slovencev v Švici, ker ob spisovanju nisem vedel, da je nekaj te literature dostopne tudi Ljubljani.

Duševne in telesne sile mi narekujejo geslo: Festina lente!

Dr. L.